

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1620>

Geliş Tarihi: 22.03.2019

Kabul Tarihi: 30.06.2019

DOKTORA DERESESİNİN KÖKENİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Filiz MEŞECİ GIORGETTI¹

Özet

Üniversiteler ilk kuruldukları Ortaçağ'dan bu yana içerik, diploma, akademik dereceler, öğretim üyelerinin nitelikleri açısından birçok değişime uğramıştır. Bu değişikliklerin temelinde, üniversitelerin işlevlerinin farklılaşmaya başlaması yatar. Üniversitelerin işlevlerindeki farklılaşma kaçınılmaz bir şekilde doktora derecesinin anlamını da değiştirmiştir. Burada hem üniversitelerin işlevlerinin günümüze kadar geçirmiş olduğu farklılaşmanın hem de doktora derecesinin anlamında meydana gelen değişimin tarihsel kökenlerinin ortaya koyulması hedeflenmiştir. Ortaçağ üniversitesi belirli meslekleri öğretmeye odaklanmıştır. Buna bağlı olarak Ortaçağ'da kazanılan doktor unvanı da öğretim becerilerine dayanmaktadır. Ortaçağ sonrası üniversite mesleğe öğrenci yetiştirmenin yanında bilimi de geliştirmeye odaklanmıştır. Buna paralel olarak öncelikle Almanya'da doktora bilimsel araştırma temeline oturmuştur. Yirminci yüzyılda ise üniversite öğrenciye hizmet, bilime hizmet işlevlerinin yanına topluma hizmet işlevini de ilave etmiştir. Türkiye'de bilimsel ve araştırma odaklı üniversitenin gelişimi ise çok geç gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Doktora derecesi, Üniversite tarihi, Üniversitenin işlevleri, Eğitim Tarihi*

¹ Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. E-posta: fmesece@istanbul.edu.tr,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0820-269X>

A Study on the Origin of the Doctoral Degree

Abstract

Since the first period in which they were founded, universities have undergone many changes in terms of content, diploma, academic degrees, and the qualifications of faculty members. The basis of these changes lies in the differentiation of the functions of universities. The differentiation has inevitably changed the meaning attributed to doctoral degree. In this paper, it is aimed to reveal the historical origins of both the differentiation of university functions and the change in the meaning attributed to doctoral degree. The Medieval University had focused on teaching certain professions. Accordingly, the degree of doctorate in Medieval Age was based on teaching skills. The post-medieval university focused on developing science as well as educating students on the profession. Paralel to this, firstly in Germany the doctorate has been based on scientific research. In the twentieth century, the university added serving the society as a function in addition to serving to students and science. The development of scientific and research-oriented universities in Turkey took too long.

KeyWords: *Doctorate degree, University history, University functions, History of education*

Giriş

Ortaçağ'da bilimin saklanmasıyla ziyade dolaşıma sokulup paylaşılması gerektiğine inanan meslek loncalarının mensupları, hoca ve öğrencileriyle örgütlenerek XII. yüzyıldan itibaren kelimenin dar anlamıyla üniversiteleri kurmuşlardır. Laik bir hareket olarak ortaya çıksa da, bu kurumlar kilise ve daha sonra da devletin kontrolü altında kalmışlardır (Le Goff, 2006, s.91, 103). Üniversite sözcüğüne “belirli disiplinlerin yüksek düzeyde öğretimini sağlamak üzere bir araya gelmiş hocalardan ve öğrencilerden oluşan özerk bir cemaat” anlamını yüklersek, ilk üniversitelere örnek olarak İtalya’da Bologna (1119), Fransa’da Paris (1200) ve İngiltere’de Oxford’u (1249) örnek verebiliriz. Bu model 16. yüzyılda bütün Avrupa’ya, 19. yüzyıldan itibaren de diğer kıtalara yayılmaya başlamış, birçok çalkantı ve değişiklikler geçirerek günümüze kadar gelmiştir (Charle ve Verger, 2005, s.8).

Hıristiyan Ortaçağ'da hayatın tümü dinle yoğrulmuş, gündelik hayatın her noktası kutsallaştırılmıştı (Huizinga, 1997, s.265). Ruhani olanla dünyevi olan arasındaki iç içe geçmişlik üniversitelerde de kendini göstermekteydi. Bu kuvvetli eğilimden Antik çağın bilgi birikimi de etkilendi. Antik Çağlarda oluşturulmuş olan *Trivium* (Gramer, Retorik, Dialektik) ve *Quadrivium*

(Astronomi, Aritmetik, Geometri, Müzik) ya da kısaca *Yedi Serbest Sanat* (Septem Artes Liberales) dini süzgeçten geçirilip yoksullaştırıldı ve bu haliyle Hıristiyan dünyasının en ileri bilgi biçimi haline geldi (Aytaç, 1998; Ridder-Symoens, 1992). Hıristiyan dünyası *Yedi Serbest Sanat* ile İslam dünyası aracılığıyla tanışmıştı. Bugün ilk kurumsal Hıristiyan eğitimi ile üniversite eğitiminin büyük oranda içeriğini oluşturan *Yedi Serbest Sanatın* İslam dünyası aracılığı ile Ortaçağ Avrupasına kazandırıldığı hipotezi geniş ölçüde kabul görmektedir. Antik dünyanın bilgi birikimi Abbasi hükümdarlarının Beytül Hikmelerde yaptırdığı çeviriler sayesinde Yunancadan Arapçaya kazandırılmıştı. Bu Antik Çağ mirası üzerine XII. yüzyıla kadar İslam-Türk dünyası tarafından bilim ve teknoloji alanında eklemeler ve katkılar yapılmıştır. Özellikle Haçlı Seferleri ve Endülüs medreselerinin farklı kültürlere kucak açan yapısı sayesinde bu bilgi birikimi Hıristiyan dünyası tarafından fark edilmiş, Arapçadan Latinceye çeviri faaliyetleri başlamıştır. Hıristiyan hükümdarların himayesinde Sicilya ve Toledo'da açılan tercüme enstitüleri bu tercüme ve kültür alış verişi sürecinin en önemli sürükleyicisi olmuştur. Tercümeler skolâstik felsefenin ve üniversitelerin bilgi temelini hazırlamıştır (Akgündüz, 1998; Charle ve Verger, 2005; Ronan, 2005; Sezgin, 2010).

Kilisenin tanrıtanımaz olarak vasıflandırıp bütünüyle reddettiği Aristo felsefesi de İslam düşüncesinde kazandığı yeni şekliyle skolâstik sentezin oluşmasında büyük rol oynadı. Skolâstik, hem geleneksel tutucu dini ve entelektüel bir kültür hareketi hem de yüksek düzeyde bir öğrenme metodu olarak tanımlanabilir. Skolâstik metot Avrupa'nın iki orijinal üniversite modeli haline gelen Bologna'da ve Paris'te uygulandı (Makdisi, 1993, s.3). Skolâstik felsefe, Hıristiyan âleminde “anlamak için inanıyorum” düşüncesini hâkim kıldı ve böylece dogmatik düşünceyi kısmen esneterek akli kullanmaya yol açtı. Aklin kullanılması için açılan bu koridor XII. yüzyıl bilim Rönesans'ı ile genel Rönesans'a hazırlık özelliği taşıyan önemli bir geçiş sürecidir. Bu geçiş süreci, kurumsal boyutta Ortaçağ'ın ürünü olan üniversite ile temsil edilir (Akgündüz, 1998, s.223-226). İlk kurulduğu dönemde bu yana üniversiteler içerik, diploma, akademik dereceler, öğretim üyelerinin nitelikleri açısından birçok değişime uğradı. Bu değişiklerin temelinde üniversitenin işlevlerinin farklılaşmaya başlaması ve buna bağlı olarak doktora derecesinin anlamının değişmesi yatar. Burada hem üniversitelerin işlevlerinin günümüze kadar geçirmiş olduğu farklılaşmanın hem de doktora derecesinin anlamında meydana gelen değişimin tarihsel kökenlerinin ortaya koyulması hedeflenmiştir.

Ortaçağ'da doktoranın kökeni üzerine hipotezler: Öğrenciye hizmet

On ikinci yüzyıl Avrupa Ortaçağ üniversitelerinde dört fakülte bulunuyordu: Temel Sanat Fakültesi ve daha yüksek fakülteler olan Teoloji, Tıp ve Hukuk Fakülteleri. Ortaçağ üniversitelerinde hemen her yerde, ortak Batı kültürünün birikimi üzerine (Aristo, İncil, Roma Hukuku) inşa edilen aynı programlar izleniyor, aynı pedagojik yöntemler (skolâstik, takrir ve tartışma) kullanılıyordu. Eğitim dili Latinceydi ve öğrencilerden üniversiteye başlamadan önce, yaşadıkları yerlerdeki okullarda bu dili öğrenmeleri isteniyordu (Verger, 2005, s.50-55). Birazdan üzerinde durulacak olan öğretme lisansı [*licentia docendi*], mastır, doktora gibi unvanlar hangi üniversiteden alınırsa alınsın evrenseldi ve bu belgeye sahip olan kişinin yüksek entelektüel kapasitesine gönderme yapmaktaydı (Verger, 1992a, s.36).

Başlangıçta ayrıntılı akademik unvanlar yoktu. Manastır ve kilise okullarında *Yedi Serbest Sanat, Doctor Scholasticus* denilen görevlilerce okutuluyordu. Daha sonra bu sıfat, her düzeydeki okullar ve üniversitelerdeki araştırmacı-öğretici tüm akademisyenler, özel hocalar ve aydınlar için kullanılır oldu (Akgündüz, 1998, s.272-278; Charle ve Verger, 2005, s.13). Ortaçağ üniversitelerinde öğretmen için üç terim kullanıldığı görülür; *mastır, doktor* ve *profesör*. Birbirini izleyen bu sıfatlar yapılan görevlere işaret ediyordu. Master, ustalığa ve yeterliliğe vurgu yapmaktadır. Doktor Latince *docere* fiilinden gelmektedir ve anlamı *öğretmek* demektir, dolayısıyla bu sıfatı taşıyan kişinin öğretme vazifesine vurgu yapmaktadır. Profesör terimi ise kişinin kendi şahsi görüşlerini beyan etmesini, açıkça söylemesini (profess) vurgulamaktadır (Makdisi, 2009, s.33).

Doktor kelimesinin kökenine ilişkin farklı açıklamalar bulunmaktadır. Doktorun kökenini İncili yorumlayıp öğreten havarilere, kilise babalarına ve diğer Hıristiyan otoritelerin olduğu erken kiliseye dayandıranlar bulunmaktadır (Verger, 1999, s.1155–1156). Romalıların felsefi konularda halka eğitim verenlere öğretmen, eğitici anlamında doktor dediği de bilinmektedir. Bu terim XII. yüzyılda Thomas Aquinas, Roger Bacon gibi seçkin Ortaçağ bilginlerini onurlandırmak için kullanılmıştır. Önceleri master ve doktor eş anlamlıydı ve öğretmenden daha fazla bir anlamı yoktu. Master ve doktora diplomaları, ders verme yetki ve imtiyazı kazandırıyordu. Genç aday derse girmeden önce bir hazırlık aşamasından geçiyordu. Fakat zaman içerisinde doktora, master derecesinden daha yüksek bir itibara sahip oldu. Doktora ilk defa İtalya'da Bologna Üniversitesinde hukuk alanında akademik bir unvan haline geldi. Daha

sonra bunu Paris üniversitesi izledi. On dördüncü yüzyılda özellikle Güney Avrupa’da *doktor* unvanı, Hukuk ve Tıp fakültelerinde en üst derece olarak öğretmen/usta [master] yerine kullanılmaya başlandı. Teoloji Fakültelerinde ise bu değişiklik daha sonra oldu. Bu akademik derece sistemi ilk açılan üç üniversitede oluşturuldu ve bu sistem daha sonra açılan üniversitelerde de kullanıldı. Zaman içinde ülkelere göre bazı değişikliklere uğradı (Hargreaves-Mawdsley, 1963, s.3; McDonald, 1943, s.190).

Ortaçağın ilk üniversitesi Bologna’da doktora derecesi asıl sınav (*examenprivatum*) ve kamu sınavı (*conventuspublicusdoctoratus*) olmak üzere iki aşamalı bir süreçten geçilerek elde edilmekteydi. Asıl sınavda adaya yorumlaması için iki pasaj verilmekte, aday bu pasajları halka açık bir yerde, çoğu zaman bir katedralde jüriye sunmakta, sonra da yüksek bilginlerin sorularını cevaplamaktaydı. Sınavda başarılı olan aday lisans mezunu olmakta, Bakalorya derecesi almaktaydı. Bakalorya sınavını veren ve bir lisansa sahip olan öğrenci isterse mastır ya da doktora sınavına girebiliyordu. Aslında Bakalorya sınavından sonraki sınavlar daha çok üyeliğe kabul etkinliklerinden oluşuyordu. Doktor unvanı, hocalık yapma hakkı ancak kamu sınavından sonra elde edilebilmekteydi. Kamu sınavında aday kendi alanındaki tezini okumakta, daha sonra bunu ona saldıran öğrencilere karşı savunmaktaydı. Böylece ilk kez bir üniversite tartışmasında hoca rolü oynamaktaydı. Hitabet, bir tartışma yönetme gibi etkinliklerle aday bu göreve layık olduğunu gösteriyor ve hocalar topluluğu arasına kabul ediliyordu (Hollister, 1974, s.290; Le Goff, 2006, s.112; Charle ve Verger, 2005, s.41). Bundan sonra aday öğretim üyelerinin yaptığı oylamaya göre verilen çoğunluk oyuyla doktor olmaya uygun bulunur ya da reddedilirdi. Üniversitenin rektör ya da rektör yardımcısı, sınavı geçen kişiye doktora sahibi olduğuna dair lisans, bir kürsü işgal etme, üniversitede ders verme, halka açık tartışmalar yapma, yorum ve açıklama yapma gücü verirdi. Doktora aynı zamanda akademik özgürlük kavramını temsil etmekte, sahibine sadece yeterliliği değil otoriteyi, yani öğretim hakkını da vermektedir. Ortaçağ tarihçilerine göre aslında doktoranın verildiği kamu sınavının belli bir zorluğu yoktu ve bu sınavda başarısız olmak neredeyse mümkün değildi. Bu sadece kilisede yapılan bir seremoniydi. Ortaçağda eğitimi zorlaştıran, günümüz üniversite eğitiminden çok daha uzun zaman alması ve yüksek ücretler ödenmesiydi. Bu nedenle öğrencilerin çok azı mezun olurdu. Örneğin 15. yüzyılda Alman Sanat Fakültelerine kayıt yaptıran her on öğrenciden ancak üç ya da dördü Bakaloryasını alır, her on öğrenciden ancak biri master derecesini alabilirdi (Verger, 1992b, s.146-147; Makdisi, 2009, s.32).

Bazı Hıristiyan Batı tarihçileri modern üniversitedeki doktoranın izini Ortaçağ'da verilen *licentia docendi* (öğretme lisansı, öğretim yetki ve izni) belgesine dayandırır. On ikinci yüzyılda *Yedi Serbest Sanat* içeriğini kazandıran özel hoca ve merkezlerin ortaya çıkması, Ortaçağ boyunca eğitim ve öğretim dünyasında tekeli ilan etmiş olan Kiliseyi endişelendirmişti. Katolik kilisesinin öğretim tekeli kaybetme endişesi, *licentia docendi* (öğretme lisansı) sistemini devreye sokmasıyla sonuçlandı. Bundan sonra eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunmak için, papanın onayı ile bölgedeki piskoposluk tarafından verilen *licentia docendi* gerekli kılındı. *Licentia docendi* hakkına sahip olmak, başvuranların bir sınavdan geçmesini, bağlılık yemini etmesini ve bir ücret ödemesini gerektirirdi. On ikinci yüzyıldan sonra bu lisansın alınması büyük ölçüde ücretsiz oldu. Bu sistem, hocaların çoğunun din adamı statüsünde olması dolayısıyla, kendini daha güçlü bir biçimde ve geniş bir coğrafyada dayattı. Sistem laik bir kimliği olan Bologna ve diğerler üniversitelerde de uygulandı. Böylece üniversitelere kilise denetimi getirilmiş oldu. Ancak 1213 yılında öğretim üyeleri ve öğrencilerin özerklik mücadelesi nedeniyle Paris akademik loncası ile kraliyet ve kilise arasında çatışmalar çıktı. Bu çatışmaların iki önemli sonucu oldu. Birincisi, çatışmalardan etkilenen bazı öğretim üyelerinin mekân değiştirme isteği sonucu Venedik, Padua, Pisa, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinin doğuşuna yol açmaları ve böylece Avrupa'nın en önemli Üniversitelerinin temellerinin atılmasıdır. İkinci ve konumuzla direk ilgili sonucu ise, Papa III. Innocent'in Paris akademik loncasına *licentia ubique docendi*, diğer bir deyişle öğretim lisansı, sınav yapma ve öğretim yaptığı alanda Bakalorya, Master, Doktora gibi unvanları verme hakkı vermesidir. Böylece Paris akademik loncası bilimsel özeğini kazanmıştır (Akgündüz, 1998, s.235, 272-278; Charle ve Verger, 2005, s.13-17).

Aslında belirtmek gerekir ki *licentia docendi* ve *doktora* her zaman aynı anlama gelmiyordu. Sanat ve Teoloji Fakültelerinde bu iki unvan beraber verilirdi. Hatta Paris ve Oxford'da doktorayla beraber *licentia docendi* almak zorunluymuştu. Fakat tıp alanında ya da hukukta 14. ve 15. yüzyıllarda tamamen ayrıldılar. Birçok *licentia docendi* doktora için zorunluluk değildi. Doktor unvanı almak sıradan bir derece almaktan daha fazla paraya mal oluyordu. Sahibine oldukça yüksek bir saygınlık kazandırsa da daha ileri entelektüel yeterlilik kazandırmıyordu. O nedenle öğrenciler Bakaloryadan sonra öğretim lisansı almakla yetinirlerdi (Verger, 1992b, s.146-7).

Doktora ve İcazetname İlişkisi

Bunun yanında doktorayı medreselerde verilen icazetnamelerden etkilenilerek ortaya çıkartılan bir unvan olarak değerlendiren araştırmacıların sayısı da az değildir (Makdisi, 1970; Dağ ve Öymen, 1974; Çelebi, 1983; Akgündüz, 1998). İcazet, hadislerin doğru ve güvenilir naklini güven altına alma ihtiyacından doğmuştur. İcazetler genellikle öğretmen tarafından verilen yazılı belgelerdir. Ancak özellikle tıp alanında bazen baştabip ya da hükümdar mührü taşıyan, yüksek otoriteler tarafından verilen icazetler de vardır (Dağ ve Öymen, 1974, s.317). Zamanla düzenlenen icazetler, bazen tek bilgi kolunda bazen birkaç bilgi kolunda alınan dersleri tescil belgeleri olmuştur (Akgündüz, 1998, s.156). Medrese ara kademeleri için temessük, en üst medrese seviyesi olan sahn tahsilinden sonra ise ifta-kaza-tedris [fetva-yargı-öğretim] yetkisi veren icazetname düzenlenirdi. Akgündüz (1997, s.429-430) icazetnamelerin günümüz diplomalarından daha ayrıntılı ve kişiyi her yönüyle değerlendiren bilgiler içerdiğini belirtmekte ve icazetnamelerin genellikle içerdikleri bilgileri şöyle sıralamaktadır: Dua metni; müderrisin bir başkasını yetkilendirdiği bilgi birikimini edinme silsilesi; icazet sahibinin ilgili bilgi disiplininde hangi konulara ne ölçüde hâkim olduğuna dair tespitler; hangi konularda tedris ehliyetinin haiz olduğuna dair nihai yargı.

Müderrisliğe atanabilmek için medrese programlarını başarıyla tamamlamak ve öğretim yetkisi kazandıran icazetname almış olmak gerekmektedir. İcazetname ilk olarak hadis alanında verilmiş, daha sonra diğer alanlara da yayılmıştır. İcazetname çeşitli bilgi kollarında yetişmiş olmayı ve bu kazanımlarını başkalarına öğretecek düzeye gelmiş olmayı ifade eden nihai belgedir. Bu belgeyi sadece çeşitli bilgi kollarında yetişmiş olmayı ifade eden şahadetname ve ara öğretim aşamaları arasında köprü niteliğindeki icazetlerle karıştırmamak gerekir. İcazetnameler bir çeşit pedagojik formasyon belgesi niteliğine de sahiptir (Çelebi, 1983; Graham, 1993; Akgündüz, 1998). Müderrisliğe geçecek olan adaydan [muid] risale adıyla bir tez çalışması hazırlaması ve öğretme-öğrenme sürecinde soru tufanına dayanacak akademik düzeye erişmesi beklenirdi. Araştırma ve öğretim formasyonunun aynı kişide bütünleşmesi olarak tanımlayabileceğimiz bu çok yönlülüğün kanıtı olan icazetnameler, *licentia docendi* terimi ile ilişkilendirilmektedir (Çelebi, 1983; Akgündüz, 1998).

Makdisi, Hıristiyan Ortaçağ Avrupa doktorasının (*licentia docendi*) özellikle de Bologna'da ilk seneler hukukla sınırlı olan doktora derecesinin kökeni olarak Ortaçağ İslam hukuku eğitim sistemindeki icazeti gösterir. Latince *licentia docendi* kavramının Arapça *ijazat attadris* kavramından kelimesi

kelimesine çevrildiğini ve her ikisinin de öğretme lisansı anlamına geldiğini söyler. Doktoranın IX. yüzyıldan sonra İslam hukuku eğitim kurumlarında ortaya çıktığını ve bu tarihten önce hiçbir yerde var olmadığını belirtir (1989). Makdisi'nin Ortaçağ XI. yüzyıl Bağdat medreseleriyle XIII. yüzyıl Paris Üniversitesini karşılaştırdığı makalesine göre doktora kilise otoritesinin onayına bağlı ve daha kurumsal bir yapı şeklini alırken, icazetname usta ve öğrencisi arasındaki bireysel bir durumdur. Makdisi bu durumu iki sistem arasındaki en temel farklılık olarak sunmuştur (Makdisi, 1970; 1989). Ancak Makdisi farklılıkların daha sonra ortaya çıktığını çünkü Bologna üniversitesinin erken dönemlerinde de doktoranın kilise otoritesi kontrolü altına girmeden önce usta öğretim üyeleri (profesörler) tarafından verildiğini vurgulamıştır (Makdisi, 1970; 1993). Makdisi (1993) Ortaçağ Bağdat Medreseleri ve Bologna Üniversitesi arasında sadece doktora değil, burs, vakıflar, öğretim yöntemleri, hukuk eğitimi konularında da ilişkiler ve benzerlikler bulmaktadır. Ancak örgütlenme, tekelleşme açısından farklılıklar olduğunu söylemektedir.

Doktoranın kökeninin İslam medeniyetine dayandırılması, üniversitelerin şekil ve içerik açısından kökenini medreselere dayandıran geniş bir literatürle uyumludur. İki sistem arasındaki bu güçlü tarihsel etkileşime rağmen, bugün doktora unvanının Avrupa Ortaçağ üniversitelerinde geliştiği ve İslami okullarla tamamiyle ilişkisiz olduğu görüşü yaygın olarak kabul edilir. Her ne kadar medrese ve üniversiteler arasında benzerlikler bulunsa da, bu iki kurumun kendi içerisinde özgün olduğu ve böyle değerlendirilmesi gerektiğini savunulur (İhsanoğlu, 2010, s.58-61). Makdisi'nin hipotezleri ise yüzeysel benzerliklere dayandığı ve yeterli kanıt sunmadığı gerekçesiyle eleştirilir (Daniel, 1984, s.587; Huff, 2010, s.218-9).

Ortaçağ sonrası doktoranın gelişimi: bilime ve öğrenciye hizmet

Modern Çağda (XVI.-XVIII. yüzyıllar) birçok üniversite gitgide ulusal hatta bölgesel özellikler taşımaya ve siyasal iktidarlar tarafından sıkı şekilde denetlenmeye başladı. Ekonomik, politik ve dini anlamda birçok değişim meydana geldi (Charle ve Verger, 2005, s.53). Bu değişimler öğretme kavramını, öğretim üyelerinin pozisyonunu, sosyal statü ve çalışma şartlarını da etkiledi. Profesörler daha seküler ortamlarda ve üniversite dışında özel çalışma alanları buldular. Ancak erken modern Avrupa'da doktora Ortaçağ üniversitelerinin geleneğini devam ettirerek öğretmen camiasına girmek için formalite gereği yapılan ve pahalı bir seremoninin ötesine geçemedi. Birçok üniversitede öğretim yapmak için doktora derecesine sahip olma zorunluluğu bile yoktu. Öğretim

üyelerinin çoğu doktoradan daha düşük dereceler olan öğretme lisansına ya da Bakalorya derecesine sahipti. Örneğin Hollanda'da sadece öğretme lisansı yeterli oluyordu. Louvain Tıp, Hukuk ve Teoloji Fakültelerinde 1051 ve 1797 yılları arasında çalışan 339 profesörün sadece 104'ü (%30,7) görevlerine atanmadan önce doktora derecelerini almıştı (Vandermeersch, 1996, s.210-219).

Üniversiteler ve doktorada asıl farklılık XIX. ve XX. yüzyıllarda meydana geldi. Almanya'nın öncülüğünde üniversiteler üzerindeki dini baskı hafifledi. Protestan hareketin etkisiyle anadilde eğitim başladı, sanayileşmenin gerektirdiği ihtiyaçlarla eğitim içeriği sekülerleşti. Fransa'da dini yönü kuvvetli olan üniversite Devrimle birlikte ortadan kalktı ve yeni seküler Napoleon İmparatorluk Üniversitesi kuruldu. Bu üniversite Teoloji Fakültesi dışında seküler bir yapıya sahipti. On dokuzuncu yüzyılda her yerde üniversiteler seküler kurumlar haline geldi. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa kıtasının her yerinde kuşkusuz gelişmeler aynı şekilde olmamıştı. Öğretim üyelerinin sekülerleşme süreci farklı ülkelerde farklı şekilde yaşanmıştı (Klinge, 2004, s.124).

Bu yüzyılın başında geleneksel üniversitelerde temel reformlara yol açan iki yeni üniversite modeli ortaya çıktı. İlki, ciddi, militarist, disiplinli, katı biçimde örgütlenmiş ve müfredatı, akademik derecelerden, sakalın yasaklanmasına kadar kişisel dış görünüme müdahale edilen ve en detayına kadar despotizmle kontrol edilen, meslek kazandırmaya odaklanmış Fransız özel kolej modeliydi. Bu model XIX. yüzyılın sonunda Alman modeline yenik düştü. Alman modeli ise Humboldt Üniversite modeli adını taşır. İtibarını bilim adamı ve devlet adamı Wilhelm von Humboldt'tan (1767–1835) alır. Prusya kralını 1810'da Berlin'de teolog ve filozof Friedrich Schleiermacher'ın liberal düşünceleri üzerine inşa edilmiş bir üniversite kurması için ikna etmiştir. Schleiermacher'a göre üniversitenin işlevi okulların ve kolejlerin yaptığı gibi geçerliliği kabul edilmiş ve direk kullanılabilen bilgileri vermek değil, daha ziyade “öğrencinin zihninde bilim fikrini uyarmak, düşüncelerinin tümünde bilimin temel yasaları göz önünde bulundurmalarında onları desteklemek için” bu bilginin nasıl keşfedildiğini göstermektir. Çalışmaların tarzı, öğretimin içeriği ve üniversitelerin otoritelerle ilişkisi özgürlükle karakterize edilir. Humboldt'a göre devletin üniversitelere ilişkin sadece iki görevi olmalıdır; özgürlüklerini korumak ve profesörleri atamak. Bu idealistlik model Napolyon'un müdahaleci modeli kadar kolay uygulamaya geçmedi. 1848'e kadar düşünce özgürlüğü, finansal bağımsızlık, öğrencilerin laboratuvar, seminer gibi bilimsel süreçlere katılmaları konularında engellemeler yaşandı. Ancak yüzyılın sonunda özgürlükçü reformlar meyvesini verdi ve sadece Almanya değil, Fransa, Birleşik Devletler ve Japonya'dan öğrenciler yeni bilimsel metotlarla eğitilmek için

Alman üniversitelerine gelmeye başladılar. Yüzyılın sonunda bu model neredeyse tüm Avrupa'ya yayıldı (Rüegg, 2004).

Berlin Humboldt Üniversitesi (1810) öncülüğünde üniversiteler modern bilim ve araştırma kurumları haline geldi. Lisansüstü okullardaki ileri araştırma ve deney faaliyetleri araştırmaya dönük üniversite modelini ortaya çıkardı. Humboldt Üniversite modeli araştırma ile öğretim arasında güçlü bir etkileşim olduğundan yola çıkarak üniversiteyi bir araştırma üniversitesine dönüştürmüştür. Özellikle eğitimden ziyade araştırmaya yönelik enstitülerin kurulması, araştırmanın kurumsallaşması açısından önemli bir adımdır. En büyük hedef, ilmi araştırmaların yapılması ve bilim adamlarının yetiştirilmesidir. Profesyonel (meslek sahibi) yetiştirme kaygıları daha geri planda kalmaktadır (İhsanoğlu, 2010, s.64-65).

Üniversitelerin özgür, seküler, araştırma odaklı kimliği öğretim üyelerinden beklenen yeterlilik ve görevleri de değiştirdi. Ortaçağ öğretim üyesinden alanında üst düzey bilgiye sahip olması ve bu bilgiyi dinleyicilerine aktarması bekliyordu. Ortaçağ doktorası da bu nedenle öğretme ve bildiklerini yorumlayarak tartışmalarda nakletme odaklıydı (Vergier, 1992a, s.45). Aydınlanma Çağı ve sonrasında ise öğretim üyesinin rolleri yeniden tanımlandı. Öğretim üyelerinden hem araştırma yapan hem de bilgiyi aktaran çok işlevli kişiler haline gelmeleri beklenmeye başlandı. Değişmeyen doğruları bilmek ve aktarmak yerine öğretim üyesi bilinmeyen ya da az bilinenle ilgili sonsuz bir merak ve araştırmayı yürütmek için gerekli araçlarla bilgiye katkıda bulunmalıydı. Dönemin üniversitesine şekil veren bilim adamı Wilhelm von Humboldt üniversiteyi öğretmen ve öğrencilerin “kendilerini bilime adayacakları yer” (der wissenschaftleben) olarak tanımladı (McClelland, 1980, s.122-125).

Böylece Alman üniversite geleneği Ortaçağ'ın öğretme temelli üniversitesini bir adım ileri taşımış, bilgi üretimini de üniversitenin önemli bir görevi olarak yerleştirmiştir. Kürsü profesörlüğü, öğretmen ve öğrencinin akademik özgürlüğü kavramları da Humboldt modeli ile üniversite literatürüne girmiştir (Antalyalı, 2007).

Almanya'daki bu reform Ortaçağ fakültelerinin konumlarını da değiştirmiştir. Avrupa'nın birçok yerinde Teoloji, Hukuk ve Tıp dışındaki tüm alanlar geleneksel olarak Felsefe olarak bilinirdi ve Ortaçağ'ın başlangıç seviyesindeki öğrencilerin devam ettiği hazırlık fakültesi olarak bilinen Sanat Fakültesi altında toplanmışlardı. Burada felsefe terimi Yunanca kökeninde erdemleri sevmek (philosophy) anlamına gönderme yapan daha geniş bir anlamda kullanılmaktaydı. Almanya, Sanat (ya da Felsefe) Fakültesini Ortaçağda

konumlandırıldığı hazırlık düzeyinde bir fakülteden Hukuk ve Tıp Fakültelerine denk fakülte haline dönüştürdü. Benzer değişiklikler kıta Avrupası üniversitelerinin çoğunda meydana geldi. Daha sonra Felsefe Fakültesi Alman merkezli bir biçimde Edebiyat ve Fen fakültelerine ayrıştı. Hazırlık fakültesinden ziyade bilimsel araştırma ve yayın odaklı fakülteler haline geldi. Bu değişiklik bu fakültelerde çalışan profesörlerin statüleri üzerinde de etki yaptı (Klinge, 2004, s.132).

Sanat (ya da Felsefe) Fakültesi, Felsefe Doktoru (Doctor of Philosophy/ Ph.D.) derecesini vermeye başladı. Öncelikle Humboldt Üniversitesi bu dereceyi (Ph.D.) vermek için bir tezle savunulan orijinal bir araştırma yapmayı talep etmeye başladı. Üniversitelerin *araştırma yönelimli* eğitime doğru yön değiştirmeleri, araştırma temelli doktoranın önemini artırdı (Rüegg, 2004). Bu reformlar oldukça başarılı oldu ve Almanya yabancı özellikle de Amerika Birleşik Devletlerinden Ph.D öğrencilerini cezbetmeye başladı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında, Alman Üniversitelerinin tamamıyla araştırmaya odaklanmış doktora programları Amerika’da yeni bir Avrupa üniversite kavramını ön plana geçirdi. 1861’de Yale Üniversitesi orijinal bir araştırmayı içeren tezi başarıyla savunmayı gerektiren Ph.D. derecesini vermeye başladı (Rosenberg, 1961, s.388; Rosenberg, 1962, s.381).

20. yüzyılda doktora: Topluma, bilime ve öğrenciye hizmet

Humboldt Üniversite modeli son derece başarılı olmasına rağmen XX. yüzyılda belli nedenlerden dolayı baskı altına girdi. Fırsat eşitliği politikalarının sonucu öğrenci sayısındaki patlama ve ödeneklerin artmasıyla sınavların test sınavlarına dönmesi; bürokrasinin artması; bilimsel araştırmadan ziyade yönetme heveslilerinin akademik dünyada söz sahibi olması; fabrikasyon yayınlarla artan araştırma “verimliliği”; küreselleşmenin getirdiği akademisyen hareketliliği ve üniversitelerin rekabeti; Humboldt’un tek disiplinli ve uzmanlaşmaya dönük araştırma modeline karşılık disiplinler arası araştırmaların ön plana çıkması; araştırma maliyetlerinin artması; özel araştırma enstitülerinin ortaya çıkmasıyla en yeteneklileri kendilerine çekmeleri bu nedenlerden birkaçıdır. Humboldt tipi üniversite, bu yüklerin altında değişmeye başlamıştır. Bu güçlükler aynı zamanda değişim için fırsatlar da ortaya çıkartmıştır. Pazara yönelmiş akademik kurumlar özellikle bilişim teknolojisi şirketleriyle sözleşmeli araştırmalar yapmaya odaklanmıştır. Böylece bilimsel araştırma ve uygulama birleşmeye, girişimcilik teşvik edilmeye başlanmıştır (Wissem, 2009, s.21-29).

Bu değişim özellikle Amerikan üniversitelerinde başlamıştır. Öncelikle “kürsü profesörlüğü” anlayışı zamanla yerini bir meslek diploması veren, birçok araştırmacıyı bir şemsiye altında toplayan “bölüm” anlayışına bırakmış, müfredat gittikçe esnemeye başlamıştır. Üniversitelerin toplumun ihtiyaçlarına da hizmet etmesi gerektiği anlayışı yerleşmiş, böylece üniversitelerin öğretim ve araştırma misyonunun yanına topluma hizmet misyonu da eklenmiştir. Bu durum özellikle yüksek lisans, doktora eğitimlerinin uygulamalı araştırmalara yönlendirilmesi sonucunu getirmiştir (Antalyalı, 2007).

Darülfünundan İstanbul Üniversitesine Humboldt modeli ve doktora derecesi

Osmanlı’da Ortaçağ üniversite kavramı medreselerde karşılığını bulmuştur. Humboldt modeli araştırma odaklı üniversitenin kurulması ve doktoranın vazgeçilmez bir akademik ürün haline gelmesi ise XX. Yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir.

Osmanlı’da üniversite için Darülfünun kavramı kullanılmıştır. Darülfünun (fenler evi) kavramı seçilerek, Batı kaynaklı fünûn (fenler) ile dini ilimleri içeren ulûm kelimesi arasında bir ayrışmaya gidilmiştir. Bu, Darülfünunun daha çok yeni tip Batı kaynaklı bilimlerin eğitiminin yapılacağı mesajını vermektedir (İhsanoğlu, 1990, s.699). Darülfünun kavramı ilk kez Tanzimat döneminde 1846 tarihinde Maarif Meclisi tarafından hazırlanan bir layihada yer aldı. Abdülmecid’in onayına sunulan bu layihada her kademedeki mekteplerin ıslahından bahsedilmekte, yükseköğretimi içine alacak bir Darülfünun kurulması önerilmekteydi 1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile Darülfünun’un eğitim sistemi içerisindeki yeri, kuruluşu, organları, programları, öğretim üyelerinin hak ve görevleri belirlendi(Unat, 1964, s.49). Darülfünun’un sürekliliği olan bir kurum haline gelmesi ise ilk fikrin ortaya çıkışından sonra 55 yıl geçmesini gerektirmiştir. Bu gecikmede, toplumsal çevrede bu kurumla ilgili yaratılan tepkiler kadar, ilk ve orta öğretim alt yapısının olmamasının büyük rolü olmuştur. Ancak sorunlar büyük ölçüde giderildikten sonra 1 Eylül 1900 tarihinde bir törenle eğitime başlanmıştır. Daha önce açılmış olan Hukuk ve Tıp şubelerinin (fakültelerinin) yanına Ulum-u Aliye-i Diniye, Edebiyat ve Ulum-u Riyaziye ve Tabiiye şubeleri de eklenmiş ve bu şubelere sayıları 25 ile 30 arasında değişen öğrenci alınmıştır (Ergin, 1977; Tekeli, 2011).

1888 tarihinden itibaren Alman eğitim sisteminin üstünlüğü ve Darülfünun’un von Humboldt modeli bir üniversite olması gerekliliği Said Paşa tarafından dile getirilmişti (İhsanoğlu, 2010). 1914-18 yıllarında yoğunlaşan

Osmanlı-Alman ilişkileri eğitim sahasında da kendisini göstermeye başladı. 1915'te 20 Alman ve 1 Macar Profesör Darülfünun'a getirildi, bu profesörlerin gelişiyle Humboldt Üniversitesi modeline geçişin sembolleri olan darülmesaiiler (araştırma enstitüleri) açıldı, kütüphaneler kuruldu, kürsü sistemi getirildi (Baltacıoğlu, 1998, s.228; Dölen, 2010a, s.467). 1900'de açıldığında üç bölümlü bir yüksekokul görüntüsü veren Darülfünun, Alman hocaların gelmesiyle araştırma üniversitesi olma yolunda önemli adım attı. Ancak 1914-1922 yılları arasında savaşlar ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle Darülfünun'da öğretime zaman zaman ara verildi ve araştırmaya dayalı üniversite olma hedefine ulaşamadı (Arslan, 1995, s.259).

1900'den itibaren kurumsal süreklilik kazanmasına rağmen Darülfünun'un Avrupa'daki araştırma odaklı Humboldt tarzı bir üniversiteye dönüşmesi neredeyse yarım yüzyıl aldı. Bunun en temel sebebi, gerçek anlamda araştırmanın yapıldığı doktora programlarının 1946 yılına kadar gelişim gösterememiş olması olarak gösterilmektedir. Aslında 1919 *Darülfünun-i Osmanî Nizamnamesinde* ve 1924 *İstanbul Darülfünun Talimatnamesinde* Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakültelerinde eğitimin iki aşamalı olduğu, ilk aşamasının mezuniyet (lisans), isteyenler için ikinci aşamasının doktora diploması (icâzet rûsu) olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Hukuk ve Edebiyat Fakülteleri kendi doktora talimatnamelerini yayımlamıştır. Örneğin Hukuk Fakültesi doktora adayından önce lisansüstü dersleri verip sonra tezini hazırlaması ve bir müderris heyeti huzurunda tezini sunması beklenmektedir. 1933 yılında yapılan reforma gelinceye kadar profesör karşılığı olarak müderris ve doçent karşılığı olarak müderris muavini deyimleri kullanılmıştır. Edebiyat Fakültesi doktora adayı ise lisansüstü ders almaz, doktora konusu zümre müderrisleri tarafından kabul edildikten sonra tezini yazar, tezini jüri ve diğer davetlilerin önünde savunurdu. Görüldüğü gibi talimatnameler doktora programlarına ilişkin detaylar getirmiştir ve bu talimatnameler Cumhuriyet döneminde de ufak değişikliklerle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak 1933 öncesi döneme kadar Edebiyat Fakültesinde ve Hukuk Fakültesinde doktora yaptırıldığına dair somut bir bilgiye ulaşamamıştır (Günergün ve Ata, 2007, s.164; Dölen, 2010b). Dölen (2010b, s.284) Hukuk Fakültesinde bazı doktora tezlerinin yapılmış olduğu konusunda ipuçları olsa da bunların kaç tane olduğu ve kimin tarafından yapıldığı konusunda bilgi olmadığını belirtir.

1919 *Darülfünun-i Osmanî Nizamnamesi* ile belirtilen doktora programlarının hayata geçirilmemesi sürpriz değildir. Çünkü bu Nizamname öğretim kadrosunu müderris ve muallimler olarak belirlemiş, bu kadrolardan bilimsel araştırma yapma, doktora yapma ya da yaptırma gibi faaliyetler

beklememiş, görevlerini ders okutmakla sınırlamıştır. Aslında bu nizamnamenin 16. maddesiyle belirlenen muallim olma şartları ile Ortaçağ üniversitelerinde yapılan doktora sınav süreci birbirine benzer. Muallim olabilmek için aday, Müderrisler Meclisi tarafından yapılan bir sınavdan geçmek zorundadır. Bu sınav üç aşamadan oluşur. Adaya önce bir sınav heyeti konuya ilişkin sözlü bilgi sınavı yapar. İkinci aşamada aday sınav heyetinin belirlediği bir konuya ilişkin medresenin heyet-i ilmiyesi ve talebesi huzurunda ayrıntılı bir ders anlatımı yapar. Son aşamada da aday kendi seçeceği bir konu üzerinde bir eser yazar ve bunu sözlü olarak savunur. Bu sıralanan aşamaların birinden geçemeyen diğer sınava giremez (Dölen, 2010a, s.550-552). 1926 yılında yayımlanan *Müderris Muavinleri Talimatnamesine* beş yıl sonra geçici bir madde eklenerek müderris muavinlerine doktora sınavında başarılı olmaları şartı getirilmiş ve ilk kez doktora diplomasına kullanım sahası açılmıştı. Ancak bu kadroya Edebiyat Fakültesinde sadece dört öğretim elemanı dâhil olmuş, bütçe yetersizliği sebebiyle zaman içinde bu kadrolar da erimiştir (Selçuk, 2012, s.408-411). Dolayısıyla doktora ilişkin yapılan bu yeni teşvik süreklilik arz etmemiştir.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda kurumun ismi İstanbul Darülfünunu'na çevrildi ve 1924 yılında 493 sayılı kanunla Darülfünuna tüzel kişilik verildi. Bu gelişmeler sonrasında da Darülfünunun araştırmadan uzak, sadece öğretim odaklı Ortaçağ üniversitesi özellikleri göstermekteydi. Bilimsel seviyenin düşüklüğüne ilişkin tartışmalar gündeme geldi. Hükümetin isteği üzerine 1932 yılında İsviçreli Prof.Albert Malche Darülfünun'da gözlem ve incelemelerde bulundu. Darülfünun'a ilişkin yazdığı raporla bilimsel seviyenin düşüklüğüne ve bilim adamı yetiştirilememesine ilişkin sorunları ortaya koydu. Darülfünununun öğretim performansını yeterli görmemiş, derslerin her yıl aynı şekilde, tekrar niteliğinde, skolâstik bir anlayışla verildiğini, araştırmalara yönelim olmadığını, öğretim üyesi yetiştirmekte yetersiz olduğunu bildirmiştir (Malche, 1939). Ancak bugün bakıldığında raporun araştırma ve bilgi üretimi konusunda somut öneriler getirmede yetersiz kaldığı, Darülfünunu bilgiyi üreten değil, öğretmekle sınırlı bir meslek okulu olarak gördüğü söylenebilir (Tekeli, 2010). Bu rapor ve Maarif Vekâletinin çalışmaları sonucunda 1 Mayıs 1933'de TBMM'de 2252 sayılı İstanbul Üniversitesi Kuruluş Kanunu kabul edildi. 156 öğretim üyesinden 87'si açığa alınmış, 100 kadro lağvedilmiş, 66 öğretim üyesine yeni kadrolarda yer verilmişti (Baltacıoğlu, 1998, s.44).

Tasfiye edilen ve atılan kadroların yerine profesör ve doçent bulmakta güçlük çekildi. Maaşları düşük tutulduğu ve dışarıda çalışmaları yasaklandığı için birçok profesör adayı teklifi geri çevirdi, profesör muavinlerine doçent unvanı verildi ve sonunda profesör bulunamayan dersler hiçbir akademik geçmişti

olmayan doçent unvanlı kişilerce yürütölmek zorunda kaldı (Dölen, 2010c, s.289-293). Boş kadroların yerine mülteci Alman profesörler de yerleştirildi. 1933'te Hitlerin iktidara gelmesiyle ona karşı olan birçok Alman ve Avusturyalı öğretim üyesinin İstanbul'a gelmesi üniversitenin Alman üniversite geleneğine yaklaşmasını sağlamalıydı. 1936-1937 ders yılında İstanbul Üniversitesinin toplam 69 kürsüsünden 31'inin başında Türk, 38'inin başında yabancı öğretim üyesi bulunmaktaydı (Dölen, 2007, s. 128-130). Ancak bu değişim ve etkileşime, Almanya'ya doktora için gönderilen çok sayıda öğrenciye rağmen, Türkiye'de üniversite, özgün araştırma temelli doktora programlarının olmaması ve bu tür doktoranın öğretim üyeliğine yükseltilmede bir gereklilik olarak görülmemesi sebebiyle Ortaçağ'ın bilgiyi aktaran üniversitesi kimliğinden ileriye gidememiştir.

İstanbul Üniversitesi 1934-1946 yılları arasında *İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi* ile yönetilmiştir. Bu talimatname de doktora ve bilimsel araştırma yapmayı öğretim üyesi olmanın bir ön şartı olarak koymamıştır. Zaman içinde her fakülte kendi doktora talimatnamesini hazırlamıştır (Dölen, 2010d). Türkiye'de Humboldt modeline uygun araştırma odaklı üniversitenin kurulması aşamalarının tamamlanması 13 Haziran 1946'da çıkartılan 4936 sayılı yasayla gerçekleşmiştir. Bu yasayla üniversitelere ve fakültelere tüzel kişilik verilmiş ve özerklik getirilmiştir. Bunun yanında ilk defa doçent olmak için ilime ilerleme veya yönetime yenilik getiren bir tez çalışmasını içeren bilim doktorası yapma ve profesörlere bilimsel araştırmalar yapmak ve yaptırmak şartı koyuldu. Böylece araştırma temelli doktora akademik yaşamda yer almak için zorunlu bir ürün haline geldi (Günergün ve Ata, 2007, s.163-189; Tekeli, 2011, s.194; Dölen, 2010c, s.182).

1946 da çıkan 4936 sayılı yasaya kadar doktora yaptırmaya ve yapmaya zorunluluğu olmaması, üniversitenin araştırmadan çok eğitime yöneldiğinin önemli bir göstergesidir. Buna rağmen 1933-1946 yılları arasında Fen Fakültesinde ilki 1937'de olmak üzere 41 doktora yapılmıştır. 4936 sayılı yasanın çıkması ile doktora sayılarında hızlı bir artış olmuş ve sadece 1949 yılında Fen Fakültesinde 33 doktora tezi tamamlanmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi doktora programlarına ise 1936'dan itibaren öğrenci alınmış ancak ilk doktora 1942 yılında verilmiştir. 1942-1946 döneminde 15, 1942-1963 arasında toplam 107 doktora verilmiştir (Günergün, 2007).

Türkiye'de 1946 yılında sonra Humboldt türü üniversite modeli kurumlaşmış, bilim üretimi güçlenmiş ve öğretim üyeleri arasında Humboldt türü üniversite çok uzun süre bir ideal olarak görölmüş ve Türkiye'de çok benimsenmiştir (Tekeli, 2011). Lisansüstü eğitim ve öğretim yönetmeliğinin 18.

maddesi doktora programlarının amacını öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel olayları geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli adımları belirleme yeteneği kazandırmak olarak belirlemiştir. Doktora tezinin ise bilime yenilik getirmesi, yeni bir bilimsel yöntem geliştirmesi ya da bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliklerinden birini yerine getirmesi gerekir (Lisansüstü eğitim ve öğretim yönetmeliği, 1996).

Bugün Türkiye’de üniversiteler Amerikan tarzı, sadece öğretim ve araştırmayı değil, topluma hizmeti de merkeze alan bir yöne doğru değişim geçirmeye çalışmaktadır. Üniversiteler üzerlerinde girişimcilik, inovasyon, pazar ihtiyaçları kavramlarının baskısını hissetmeye başlamıştır. TÜBİTAK ve Üniversitelerin bünyesinde kurulan teknoparklar bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla gütmektedir. Bu gelişmeler gelecekte hem araştırmaların hem de araştırmaların kaynağı olan doktora tezlerinin yönünü önemli ölçüde belirlemeye aday olarak görülmektedir.

Sonuç

Günümüzde üniversitelerin işlevleri; öğrenciye hizmet, bilime hizmet, topluma hizmet olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Alınan akademik dereceler, özellikle de doktora derecesi üniversitelerin işlevlerine göre farklılaşmıştır. Üniversite işlevlerini tarihsel süreç içerisinde toplumsal, bilimsel, ekonomik beklentilere göre şekillendirmiştir. Büyük oranda kilisenin etkisi altında olan Ortaçağın üniversitelerinin en temel işlevi öğrenci yetiştirmektir. Bununla paralel olarak bu dönemde alınan mastır ve doktora dereceleri, ders verme yetki ve imtiyazı kazandırıyor. Bu imtiyazların ilk defa medreselerde verildiği, Ortaçağ üniversitelerinin bu geleneği medreselerden aldığı genel kabul görmektedir.

On altıncı yüzyıldan sonra üniversitelerde kilise etkisi azalmaya başladı. Ancak asıl farklılık on dokuzuncu yüzyılda Almanya’nın Berlin Humboldt Üniversitesi öncülüğünde meydana geldi. Otoritelerle ilişkisi daha özgür, geçerliliği kabul edilmiş bilgileri vermek yerine bu bilginin nasıl keşfedildiğini gösteren modern bilim ve araştırma kurumu olarak yeni bir üniversite modeli ortaya çıktı. Araştırma odaklı bu yapı, öğretim üyelerinden beklenen yeterlilik ve görevleri de değiştirdi. Öğretme, bildiklerini yorumlayarak tartışmalarda nakletme odaklı Ortaçağ doktorasının yerini orijinal araştırma temelli doktora aldı. Bu yeni model Avrupa ve Amerika’ya hızla yayıldı.

Doktora Derecesinin Kökeni Üzerine Bir İnceleme

Yirminci yüzyılda ise üniversitenin işlevlerine topluma hizmet işlevi ilave oldu. Humboldt'un tek disiplinli ve uzmanlaşmaya dönük araştırma modeline karşılık disiplinler arası araştırmalar ön plana çıktı. Üniversite pazara ve toplumun ihtiyaçlarına daha fazla yönelmeye başladı. Böylece bilimsel araştırma ve uygulama birleşmeye, girişimcilik teşvik edilmeye başlandı. Bu durum doktora tezlerini daha fazla uygulamalı araştırmalara yöneltti. Görüldüğü üzere üniversiteler toplumsal, bilimsel gelişmelerle ilişkili bir biçimde tarihsel süreçte işlevlerini değiştirmişler, verilen akademik dereceler de bu duruma göre şekil almıştır.

KAYNAKÇA

Akgündüz, H. (1997). *Osmanlı Medrese Sistemi*. İstanbul: Ulusal Yayınları.

Akgündüz, H. (1998). *Tarihi Gelişimi İçinde Medreseler ve Üniversiteler: Başlangıçtan XV. Yüzyıla Kadar*. Diyarbakır: Gençlik CopyLand.

Antalyalı, Ö. L. (2007) Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6)25-40.

Arslan, A. (1995). *Darülfünun'dan Üniversiteye*. İstanbul: Kitabevi yayınları.

Aytaç, K. (1998). *Avrupa Eğitim Tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Baltacıoğlu, I. H. (1998). *Hayatım*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

Charle, C. & Verger, J. (2005). *Üniversitelerin Tarihi*. Ankara: Dost Yayınevi.

Çelebi, A. (1983). *İslamda Eğitim Öğretim Tarihi*. A. Yardım (Çev.). İstanbul: Damla Yayınevi.

Dağ, M. & Öymen, H. R. (1974). *İslâm Eğitim Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Daniel, N. (1984). Review of The Rise of Colleges. Institutions of Learning in Islam and the Westby George Makdisi. *Journal of the American Oriental Society*, 104 (3), 587.

Dölen, E. (2007). İstanbul Darülfünununda ve Üniversitesinde Yabancı Öğretim Elemanları. Namık K. Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır (Eds), *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)* içinde (s.120-162). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Dölen, E. (2010a). *Türkiye Üniversite Tarihi 1. Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dölen, E. (2010b). *Türkiye Üniversite Tarihi 2. Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dölen, E. (2010c) *Türkiye Üniversite Tarihi 3. Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş. Tasfiye ve Yeni Kadrolar*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dölen, E. (2010d). *Türkiye Üniversite Tarihi 4. İstanbul Üniversitesi, 1933-1946*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, Cilt 3-4. İstanbul: Eser Matbaası.

Graham, W. A. (1993). Traditionalism in Islam: An Essay in Interpretation. *Journal of Interdisciplinary History*,23, (3), 495-522

Günergun, F. (2007). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Araştırmannın Kurumsallaşması: 1933 Reformu’nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar. Namık K. Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır (Eds.), *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)* içinde (s.190-213). Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi.

Günergun, F., Ata, K. (2007). İstanbul Üniversitesi’nde Fen Bilimlerinde Araştırmannın Kurumsallaşması: 1933 Reformu’nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar. Namık K. Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır (Eds), *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)* içinde (s.163-189). Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi.

Hargreaves-Mawdsley, W. N. (1963). *A History of Academical Dress in Europe Until the End of the Eighteenth Century*. Oxford: ClarendonPress.

Hollister, W. C. (1974). *Medieval Europe: A Short History*. New York: John Wiley&Sons, Inc.

Huff, T. E. (2010). *Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi: İslâm Dünyası, Çin ve Batı*. İ. Kalaycıoğlu, E. Tağman ve A. Yetmen (Çev.). Ankara: Epos Yayınları.

Huizinga, J. (1997). *Ortaçağın Günbatımı*. M. A. Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

İhsanoğlu, E. (1990). Darülfünun Tarihçesine Giriş: İlk İki Teşebbüs. *Bellekten*, 210, 699-738.

İhsanoğlu, E. (2010). *Darülfünun: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*: Cilt I. İstanbul: IRCICA.

Klinge, M. (2004). Teachers. Walter Rüegg (Ed.), *A history of the university in Europe: Volume III Universities in the Nineteenth Century and Early Twentieth Century* içinde (s.123-162). Cambridge: Cambridge University Press.

Le Goff, J. (2006). *Ortaçağda Entelektüeller*. M. A. Kılıçbay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Lisansüstü eğitim ve öğretim yönetmeliği. (1996, 01 Temmuz). Resmi Gazete, 22683.

Makdisi, G. (1970). Madrasa and University in the Middle Ages. *Studia Islamica*, 32, 255-264.

Makdisi, G. (1989). Scholasticism and Humanism in Classical Islam and the Christian West. *Journal of the American Oriental Society*, 109 (2), 175-182.

Makdisi, G. (1993). Religion and Culture in Classical Islam and the Christian West. Richard G. Hovannisian ve Georges Sabagh (Eds.), *Religion and Culture in Medieval Islam* içinde (s.3-23) Cambridge: Cambridge University Press.

Makdisi, G. (2009). *İslâmın Klasik Çağında ve Hıristiyan Batı'da Beşerî Bilimler*. H. T. Başoğlu (Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.

Malche, A. (1939). *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Mcclelland, C. E. (1980). *State, Society, and University in Germany 1700-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.

McDonald, H. J. (1943). The Doctorate in America. *The Journal of Higher Education*, 14 (4), 189-194.

Ridder-Symoens, H. de (Ed.) (1992). *A History of the University in Europe. Vol. I: Universities in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ronan, C. A. (2005). *Bilim Tarihi*. E. İhsanoğlu ve F. Günergün (Çev.). Ankara: TUBİTAK

Rosenberg, R. P. (1961). The First American Doctor of Philosophy Degree: A Centennial Saluteto Yale, 1861-1961. *The Journal of Higher Education*,32 (7), 387-394.

Rosenberg, R. P. (1962). Eugene Schuyler's Doctor of Philosophy Degree: A Theory Concerning the Dissertation. *The Journal of Higher Education*,33 (7), 381-386.

Rüegg, W. (Ed.) (2004) *A History of the University in Europe: Volume 3, Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Selçuk, M. (2012). *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi (1900-1933)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Sezgin, F. (2010). *Tanınmayan Büyük Çağ: İslam Bilim ve Teknoloji Tarihinden*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Tekeli, İ. (2010). *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye 'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). Sanayi Öncesi Bir İmparatorluğun Modernite Projesinin Etkisi Altında Dönüşürken Yükseköğretimi Yeniden Kurumsallaştırmasının Öyküsü. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi Bildiriler Kitabı: 1. Cilt içinde (s.183-197) 27-29 Mayıs. İstanbul.

Unat, F. R. (1964) *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Vandermeersch, P. A. (1996). Teachers. Hilde De Ridder-Symoens (Ed.). *A History of the University in Europe Volume II. Universities in Early Modern Europe* içinde (s.210-219). Cambridge: Cambridge University Press.

Verger, J. (1992a). Pattrens. Hilde De Ridder-Symoens (Ed.). *A History of the University in Europe Volume I. Universities in the Middle Ages* içinde (s.35-75). Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Verger, J. (1992b). Teachers. Hilde De Ridder-Symoens (Ed.). *A History of the University in Europe Volume I. Universities in the Middle Ages* içinde (s. 144-170). Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Doktora Derecesinin Kökeni Üzerine Bir İnceleme

Verger, J. (1999). Doctor, doctoratus. *Lexikondes Mittelalters* 3. (s.1155–1156). Stuttgart: J.B. Metzler.

Verger, J. (2005). Avrupa’da İlk Üniversiteler: Ortaçağ’ın Gezgin Öğrencileri, *Toplumsal Tarih*, 135, 50–55.

Wissema, H. J. G. (2009). *Üçüncü Kuşak Üniversitelere Doğru*. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.